

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА

Бошицький Ю.Л., Шишка Р.Б.,
Шишка О.Р., Шишка І.Р.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Загальна частина

*Підручник
для студентів вищих навчальних закладів*

Київ-2016

УДК 67.9(4Укр)304я73
ББК 347(078.8)
Ш55

Копіювання, сканування, запис на електронні носії і тому подібне, будь-якої частини посібника без дозволу видавництва заборонено

Рецензенти:

Луць В. В. — професор, доктор юридичних наук, завідувач сектору приватного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, академік Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України;

Майданик Р. А. — професор, доктор юридичних наук, завідувач кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік Національної академії правових наук України;

Харитонов Є. О. — професор, доктор юридичних наук, завідувач кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського університету права НАН України
25 жовтня 2013 року, протокол № 3*

Ш55 **Цивільне право України** : підручник. / За ред. проф. Бошицького Ю.Л. та проф. Шишки Р.Б. (кер. авт. кол.), Загальна частина. — К.: Видавництво Ліра-К, 2016. — 760 с. ISBN 978-966-2609-62-2

Підручник розроблено відповідно до програми «Цивільне право України» на основі положень актів чинного цивільного законодавства, з урахуванням вимог Болонської системи, досвіду регулювання цих відносин в інших країнах, існуючих основних теоретичних конструкцій окремих інститутів цивільного права та досвіду його викладання як навчальної дисципліни.

Вміщено також окремі авторські конструкції низки інститутів і субінститутів цивільного права, бачення розв'язання вузьких місць правозастосування.

Розрахований на студентів, у тому числі за програмами магістерської підготовки за напрямками приватного права, викладачів, аспірантів, вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації. Він може бути використаний при проведенні наукових досліджень. Буде корисний практикам та іншим особам, які цікавляться проблемами та новинками цивільного права, особливо молодим викладачам, здобувачам.

**УДК 67.9(4Укр)304я73
ББК 347(078.8)**

© Бошицький Ю.Л., Шишка Р.Б.,
Шишка О.Р., Шишка І.Р., 2015
© «Видавництво Ліра-К», 2015

ISBN 978-966-2609-62-2

Вступ	3
Модуль I. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО	8
Глава 1. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ	9
1.1. Цивільне право та його місце в системі права України . . .	10
1.2. Функції цивільного права	14
1.3. Предмет і метод цивільного права	16
1.4. Принципи цивільного права	23
1.5. Система цивільного права та законодавства	28
1.6. Співвідношення цивільного права з іншими галузями права	31
Глава 2. ДЖЕРЕЛА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА	34
2.1. Механізм правового регулювання цивільних правовідносин	36
2.2. Поняття та загальна характеристика джерел цивільного права	47
2.3. Цивільне законодавство	47
2.3.1. Конституція України як джерело цивільного права . .	49
2.3.2. Цивільний кодекс як основне джерело цивільного права	50
2.3.3. Поточне законодавство та підзаконні нормативні акти як джерело цивільного права	54
2.3.4. Застосування цивільного законодавства	56
2.3.5. Аналогія закону и аналогія права	57
2.3.6. Договори як джерело цивільного законодавства	58
2.3.7. Звичай як джерело цивільного права	60
2.3.8. Судова практика	62
2.4. Дія норм цивільного законодавства	63

Глава 3. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	67
3.1. Загальні положення про цивільне право в зарубіжних країнах	68
3.2. Класифікація правових систем приватного права	71
3.3. Мусульманська цивільно-правова система	73
3.4. Основні інститути цивільного права зарубіжних країн	75
Модуль II. ЦИВІЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ	78
Глава 4. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЦИВІЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ	79
4.1. Поняття про цивільні правовідносини	80
4.2. Структура цивільних правовідносин	82
4.3. Види цивільних правовідносин	87
Глава 5. ПІДСТАВИ ДЛЯ ВИНИКНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН	94
5.1. Поняття та особливості юридичних фактів як підстав для виникнення цивільних прав	95
5.2. Види юридичних фактів	96
5.3. Підстави для виникнення цивільних прав та обов'язків	99
Глава 6. ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ І ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ТА ЇХНІЙ ЗАХИСТ У РАЗІ ПОРУШЕННЯ	103
6.1. Здійснення цивільних прав та виконання юридичних обов'язків	104
6.2. Зловживання правом	109
6.3. Обмеження цивільних прав	111
6.4. Охорона та захист цивільних прав	113
6.5. Способи захисту цивільних прав	115
6.6. Порядок захисту цивільних прав	121
Модуль III. СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН	132
Глава 7. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН	133
7.1. Учасники цивільних правовідносин	134
7.2. Цивільна правоздатність: поняття, зміст, особливість	143

7.3. Види правоздатності	147
7.4. Цивільна дієздатність	151
7.5. Види дієздатності та їхній зміст	154
7.5.1. Часткова дієздатність	154
7.5.2. Неповна цивільна дієздатність	156
7.5.3. Повна цивільна дієздатність	159
7.5.4. Обмежена дієздатність	160
7.5.5. Визнання фізичної особи недієздатною	163

**Глава 8. ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ
ЯК УЧАСНИКА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН** 166

8.1. Поняття та правове значення індивідуалізації фізичної особи	168
8.2. Ім'я фізичної особи та його значення	176
8.3. Місце проживання фізичної особи	182
8.4. Інші ознаки індивідуалізації фізичної особи	186
8.5. Визнання особи безвісно відсутньою	190
8.6. Оголошення фізичної особи померлою	193
8.7. Фізична особа як підприємець	196
8.8. Акти цивільного стану	199

Глава 9. ОПІКА ТА ПІКЛУВАННЯ 203

9.1. Сутність інститутів опіки і піклування та їхнє призначення .	204
9.2. Поняття про опіку і піклування та їхні види	205
9.3. Органи опіки та піклування	208
9.4. Установлення опіки та піклування	210
9.5. Зміст опіки та піклування	212
9.6. Звільнення опікуна та піклувальника й припинення опіки	214

**Модуль IV. ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ЯК УЧАСНИКИ
ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН** 218

Глава 10. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЮРИДИЧНІ ОСОБИ 219

10.1. Поняття та ознаки юридичної особи	221
10.2. Теорії юридичної особи	226
10.3. Правоздатність та дієздатність юридичної особи	231
10.4. Види юридичних осіб	236
10.5. Організаційно-правові форми юридичних осіб	242

10.6. Об'єднання юридичних осіб	250
10.7. Філії та представництва юридичної особи	254
Глава 11. ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ	257
11.1. Індивідуалізації юридичних осіб та її правове значення . .	258
11.2. Найменування юридичної особи	260
11.3. Місцезнаходження юридичної особи	262
11.4. Рахунки юридичної особи	262
11.5. Печатка юридичної особи	265
11.6. Індивідуальні ознаки комерційних юридичних осіб	267
Глава 12. СТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ	270
12.1. Стадії створення юридичних осіб	270
12.2. Порядок створення юридичних осіб	273
12.3. Розроблення та прийняття засновницьких документів . . .	274
12.4. Реєстрація (перереєстрація) юридичних осіб	277
12.5. Права та обов'язки юридичних осіб приватного права . . .	290
Глава 13. ПРИПИНЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ	292
13.1. Загальні положення про припинення юридичних осіб . . .	293
13.2. Припинення юридичної особи	294
13.3. Злиття, приєднання та поділ юридичної особи	299
13.4. Перетворення та виділ юридичної особи	301
13.5. Банкрутство юридичних осіб	302
13.6. Задоволення вимог кредиторів при ліквідації юридичних осіб	305
13.7. Призупинення діяльності юридичних осіб	308
Глава 14. ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА	310
14.1. Специфіка та поняття про юридичну особу публічного права	311
14.2. Організаційно-правові форми юридичних осіб публічного права	315
14.3. Правоздатність і дієздатність юридичних осіб публічного права	317
14.4. Види юридичних осіб публічного права	319
14.5. Особливості участі юридичних осіб публічного права в цивільних правовідносинах	321
14.6. Права суб'єктів публічного права	322

Модуль V. ПРАВОЧИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ	326
Глава 15. ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА	327
15.1. Загальне поняття про об'єкти цивільного права	329
15.2. Види об'єктів цивільного права	331
15.3. Особисті немайнові права як об'єкти цивільного права	336
15.4. Речі як об'єкти цивільного права	337
15.5. Класифікація речей	339
15.6. Інші об'єкти цивільного права	354
15.7. Цінні папери як об'єкти цивільного права	361
15.8. Характеристика окремих видів цінних паперів	365
Глава 16. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПРАВОЧИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ	370
16.1. Поняття та ознаки правочинів	371
16.2. Класифікація (види) правочинів	373
16.3. Способи вираження волі в правочинах	380
16.4. Форма правочинів	381
16.5. Умови дійсності правочинів	385
16.6. Тлумачення змісту правочину	387
Глава 17. НЕДІЙСНІ ПРАВОЧИНИ	389
17.1. Поняття та ознаки недійсних правочинів	390
17.2. Види недійсних правочинів	393
17.3. Порядок і наслідки визнання правочину недійсним	400
Глава 18. ПРЕДСТАВНИЦТВО В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ	404
18.1. Поняття про представництво та його значення	405
18.2. Структура відносин при представництві	407
18.3. Підстави для виникнення представництва та його види	410
18.4. Повноваження представника	415
Глава 19. ДОВІРЕНІСТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ	418
19.1. Довіреність: поняття, значення та реквізити	419
19.2. Види довіреності	422
19.3. Форма та строк довіреності	424
19.4. Порядок посвідчення довіреностей	427
19.5. Припинення довіреності	433

Модуль VI. СТРОКИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ	436
Глава 20. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО СТРОКИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ	437
20.1. Поняття про строки і терміни та їхнє правове значення . . .	437
20.2. Види строків у цивільному праві та їхня характеристика	440
20.3. Обчислення строків	447
Глава 21. ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	449
21.1. Поняття про позовну давність та її правове значення	450
21.2. Види строків позовної давності	452
21.3. Визначення початку перебігу строків позовної давності . .	453
21.4. Зупинення, перерив та відновлення строків позовної давності	456
21.5. Вимоги, на які позовна давність не поширюється	462
21.6. Наслідки перебігу строків позовної давності	464
Модуль VII. ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ФІЗИЧНИХ ОСІБ	469
Глава 22. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ	470
22.1. Сутність немайнових прав	471
22.2. Поняття про особисті немайнові права та їхні ознаки . . .	473
22.3. Захист особистих немайнових прав	476
Глава 23. ВИДИ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ	479
23.1. Поняття та особливості немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи	481
23.2. Характеристика особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи	492
Модуль VIII. РЕЧОВЕ ПРАВО	508
Глава 24. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО РЕЧОВЕ ПРАВО	509
24.1. Поняття про речове право та його ознаки	510
24.2. Види речових прав	513

24.3. Реєстрація речових прав	514
24.4. Захист речових прав	517

**Глава 25. ПОНЯТТЯ ПРО ВЛАСНІСТЬ
ТА ПРАВА ВЛАСНОСТІ 519**

25.1. Поняття про власність та її значення	520
25.2. Теоретичні конструкції власності та права власності	524
25.3. Поняття про право власності та його особливості	531
25.4. Розвиток права власності	534
25.5. Зміст права власності	536
25.6. Типи, форми та види власності	541
25.7. Право приватної власності	547

**Глава 26. ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК НАБУТТЯ
Й ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ 552**

26.1. Набуття та припинення права власності	553
26.2. Момент виникнення права власності	557
26.3. Припинення права власності	559
26.4. Примусове припинення права власності	561

Глава 27. ПРАВО СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ 565

27.1. Загальні положення про право спільної власності	565
27.2. Право спільної часткової власності	568
27.3. Право спільної сумісної власності	572

**Глава 28. ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ
(ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ) ТА НА ЖИТЛО 576**

28.1. Об'єкт права власності на земельну ділянку	577
28.2. Суб'єкти права власності на земельну ділянку	578
28.3. Зміст права власності на земельну ділянку	582
28.4. Припинення права власності на земельну ділянку	585
28.5. Поняття про житло та його види	585
28.6. Підстави для виникнення та припинення права власності на житло	589
28.7. Зміст права власності на житло	595

Глава 29. ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ 599

29.1. Поняття про захист права власності	600
29.2. Система цивільно-правових засобів захисту права власності	602

29.3. Віндикаційний позов	604
29.4. Негаторний позов	607
29.5. Позов про виключення майна з опису та зняття арешту . .	609
29.6. Позов про поділ та виділ майна	611
29.7. Позов про визнання права власності	613
29.8. Інші речові способи захисту права власності	614
Глава 30. РЕЧОВІ ПРАВА НА ЧУЖЕ МАЙНО	616
30.1. Виникнення речових прав на чуже майно	617
30.2. Загальна характеристика речових прав на чуже майно . . .	617
30.3. Право володіння чужим майном	620
30.4. Право обмеженого користування чужим майном (сервітут)	622
30.5. Право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевізис)	625
30.6. Право користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій)	628
Модуль ІХ. ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ . .	631
Глава 31. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	632
31.1. Теорії права інтелектуальної власності	634
31.2. Поняття та особливості об'єктів права інтелектуальної власності	637
31.3. Суб'єкти права інтелектуальної власності	642
31.4. Акти цивільного законодавства та інші нормативні акти у сфері інтелектуальної власності	644
31.5. Зміст права інтелектуальної власності	646
31.6. Захист права інтелектуальної власності	648
Глава 32. АВТОРСЬКЕ ПРАВО ТА СУМІЖНІ ПРАВА	651
32.1. Поняття про авторське право	653
32.2. Поняття про твір та його ознаки	655
32.3. Види об'єктів авторського права та їхня загальна характеристика	657
32.4. Суб'єкти авторського права та їхні суб'єктні права	660
32.5. Загальна характеристика особистих немайнових прав автора	662
32.6. Загальна характеристика майнових прав автора	663

32.7. Обмеження виключних авторських прав	667
32.8. Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір	669
32.9. Поняття про суміжні права та їхні особливості	671
32.10. Охорона та захист авторських і суміжних прав	674
Глава 33. ПАТЕНТНЕ ПРАВО	677
33.1. Поняття, ознаки та джерела патентного права	679
33.2. Загальна характеристика суб'єктів патентного права та їхніх суб'єктивних прав	683
33.3. Процедура оформлення прав на винахід, корисну модель і промисловий зразок	685
33.4. Особливості захисту патентного права	687
33.5. Основні засади патентування об'єкта промислової власності в іноземних джерелах	689
Глава 34. ЗАСОБИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	691
34.1. Загальна характеристика правових засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг	693
34.2. Право промислової власності на комерційне (фірмове) найменування	695
34.3. Правове регулювання торговельної марки	702
34.4. Права охорона географічних зазначень	713
Глава 35. НЕТРАДИЦІЙНІ ОБ'ЄКТИ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ	722
35.1. Загальна характеристика нетрадиційних об'єктів промислової власності	724
35.2. Правове регулювання наукового відкриття	725
35.3. Правове регулювання раціоналізаторських пропозицій	729
35.4. Правове регулювання компонування інтегральної мікросхеми	733
35.5. Правове регулювання комерційної таємниці	739
35.6. Правове регулювання селекційних досягнень	744
Зміст	751